

Causes, factors and manifestations of professional incompetence among military personnel

ROZMET MAKHMUDOV¹ AZIZBEK ERNAZAROV²

University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received January 2021

Received in revised form

30 January 2022

Accepted 20 February 2022

Available online

15 March 2022

Keywords:

serviceman, deformation,
breakdown,
factors,
occupational psychology,
progress,
regress,
character,
temperament.

ABSTRACT

The article deals with the pedagogical and psychological aspects of professional disorders in servicemen. Attempts have been made to shed light on the causes, factors and manifestations of professional incompetence. Years of service, workplace conditions, and other causes have been considered for the occurrence of professional misconduct in the armed forces.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss2/S-pp30-34>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ҳарбий хизматчилардаги касбий бузилишнинг (деформациянинг) сабаблари, омиллари ва унинг намоён бўлиши

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

ҳарбий хизматчи,
деформация,
бузилиш,
омиллар,
касб психологияси,
прогресс,
регресс,
характер,
темперамент.

Мақолада ҳарбий хизматчилардаги касбий бузилишнинг педагогик-психологик жиҳатлари тўғрисида фикр юритилади. Касбий бузилишнинг юзага келиш сабаблари, омиллари ва унинг намоён бўлишини ёритишга ҳаракат қилинган. Ҳарбий хизматчилар касбий бузилишининг юзага келишига хизматда кўп йиллар бўлиши, иш жойидаги муҳит ва бошқа сабаблар тўғрисида фикр юритилган.

¹ Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

² Lecturer at the University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Причины, факторы и проявления профессиональной некомпетентности у военнослужащих

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

военнослужащий,
деформация,
авария,
факторы,
профессиональная
психология, прогресс,
регресс,
персонаж,
темперамент.

В статье рассматриваются педагогико-психологические аспекты профессиональных расстройств у военнослужащих. Сделаны попытки пролить свет на причины, факторы и проявления профессиональной некомпетентности. Многолетняя служба, условия на рабочем месте и другие причины были рассмотрены для возникновения профессиональных проступков в вооруженных силах.

Ҳар қандай касб эгаларида бир касбда узоқ йиллар ишлаши оқибатида касбий бузилиш, зерикиш юзага келади, энг асосийси, бундай бузилиш касбнинг моҳияти билан боғлиқ бўлса, бошқа томондан эса касб эгасининг индивидуал ўзига хослиги, характери, дунёқараши, атроф-муҳитнинг унга таъсирига, ёшига, жинсига, иш жойининг жойлашган жойига, оиласига, устоз-шогирд муносабатларига ва бошқа омилларга кўп жиҳатдан боғлиқ бўлади.

Ҳарбий хизматчилардаги касбий бузилиш деганда нимани тушунишимиз мумкин, бунга турли таърифлар бор, лекин фанда унинг лўнда мазмуни, бизнингча, қуйидагича: “Ҳарбий хизматчининг касбий фаолиятидаги салбий ўзгаришдир” (таъкид А.Э.) салбийликнинг юзага келишига сабаб бўлувчи бир қанча омиллар бор, бунга биз юқорида қисман тўхталиб ўтдик, лекин бундай омиллар географиясини янада кенгайтиришимиз мумкин, касбнинг моҳиятидан келиб чиқиб касбий бузилишининг натижасини биз ҳарбий хизматчининг касбий вазифаларини бажаришларидаги салбийликда кўришимиз мумкин бўлса, бошқа томондан эса ҳарбий хизмат жараёнидаги ижтимоий муносабатларда ҳам кўринади. Ундан ташқари, ҳарбий хизматдан бошқа вақтлардаги муносабатларда ҳам намоён бўлиб қолади.

Касбий деформациянинг ҳарбий хизматчиларда намоён бўлиши очиқ ёки ёпиқ ҳолатда намоён бўлади, яъни очиқ ҳолат ҳарбий хизматчиларнинг хизмат жараёнидаги хатти-ҳаракатларида, ижтимоий-ҳуқуқий муносабатларида, энг асосийси, хизматга муносабатларининг натижаларида кўринади. Ёпиқ ҳолатда касбий деформациянинг намоён бўлиши, энг аввало, ижтимоий-ҳуқуқий, касбий муносабатларга киришишда намоён бўлиши билан бирга, қўйилган вазифаларни бажаришдаги хатти-ҳаракатларида ҳам намоён бўлиб борди. Кўпгина педагогика, психология соҳасидаги тадқиқотчиларнинг [1] изланишларида касбий деформацияни қуйидаги омилларга бўлиб ўрганишга ҳаракат қилишган: а) объектив омиллар, бунга иш жойидаги, жамиятдаги ўзгаришлар билан боғлиқ бўлган жараёнлар; б) субъектив омилларга ҳарбий хизматчини шахс сифатида ўзига хос характери, темпераменти; в) хизмат вақтида бажараётган вазифасининг моҳиятидан келиб чиқади ва унинг ҳарбий хизматчи руҳиятига таъсири, баъзида хизматни ўзи хоҳлаб танламаганлиги ҳам таъсирини кўрсатади. Бунинг натижасида доимо ўзининг фаолиятидан қониқмаслик ҳисси юзага келади. Бу эса, ўз навбатида, албатта, касбий бузилишга [2] олиб келади.

Касбий бузилишнинг хавфли томони шундаки, ушбу жараён баъзи бир ҳарбий хизматчиларнинг шахсий ҳаётига, оиласига ҳам кириб боради. Натижада, оилаларнинг парокандалигига сабаб бўлиши мумкин.

Касбий деформациянинг ҳарбий хизматчиларда юзага келишига бошма-бош, ёки, энг аввало, касбий фаолиятга мослаша олмаслик ёки ўта секин мослашиш ҳам сабаб бўлиши мумкин эканлигини ҳарбий хизматчилар билан бўлган бевосита ва билвосита суҳбатларда билдик.

Касбий деформациянинг юзага келиши ҳарбий хизматчиларнинг касбий фикрлашида ҳам ўзгаришлар мавжудлигини биз уларнинг фаолиятини бевосита кузатишларимиз натижасида кўрдик. Касбий деформациянинг юзага келганлигини биз қуйидаги психологик хатти-ҳаракатларида кўрамиз, яъни асаб жараёнидаги ригидликда [3], ахлоқидаги қўполликда, касбий мотивациянинг торлигида, ахлоқидаги бузилишларда, ақлий ривожланишидаги баъзи бир деярли сезилмайдиган хатти-ҳаракатларида энг асосийларидан бири танқидни кўтара олмаслигида, танқидни тўғри тушунмаслигида, қабул қилмаслигида.

Касбий деформациянинг юзага келишига ҳар бир касбнинг ўзига хослигининг ва моҳиятининг таъсири бор. Энг асосийси, кўп ҳолларда иш вақти, кун тартиби белгиланмаганлиги, лекин унга доимо ҳам риоя қилишнинг имкони йўқ, чунки бунга жамиятдаги ижтимоий-сиёсий жараёнларнинг таъсири катта. Психологик ва физиологик юкламасининг ҳаддан ташқари ортиқчалиги - бу эса дам олишни бузилишига олиб келади ва бу табиий.

Фавқулоддаги ҳолатларнинг дам-бадам бўлиб туриши, турли сиёсий-ижтимоий тадбирларга жалб қилиниши ҳарбий хизматчилар учун оддий ҳолдек туюлади. Лекин унинг барибир инсон руҳиятига таъсири бўлишини амалий-касбий фаолияти кўрсатмоқда. Айниқса, турли ижтимоий тадбирларга жалб қилинишида юз берадиган ҳар хил вазиятларни ва вазият нима билан тугашини билмаслик ҳам ҳарбий хизматчиларнинг аста-секинлик билан касбий бузилишига ўз ҳиссасини, таъсирини кўрсатиб боради. Демак, бир қанча касбий, керак бўлса, шахсий, оилавий салбий омилларнинг таъсири шахсий касбий деформациянинг юзага келишига замин яратади. Ундан ташқари, керак бўлса, бошлиқнинг раҳбарликдаги нокомпетентлиги ҳам ҳарбий хизматчининг хизматга бўлган муносабатини совутади, хизматга совуққонлик билан қараш эса жавобгарликдан ташқари ҳарбий хизматчида касбий деформацияга олиб келади, агар уларда етарли даражада психологик, ахлоқий ирода шаклланмаган бўлса.

Биз биламизки, хизмат фаолияти ҳарбий хизматчиларни тарбиялайди, шакллантиради, энг асосийси, профессионал бўлиб етишишига хизмат қилади, лекин хизмат фаолияти ҳар дам ҳам бундай ҳолатни юзага келтирмайди балки бир хизмат тури бўйича бир жойда кўп йил хизмат қилиши ҳарбий хизматчида касбий деформацияни юзага келтиради. Касбий деформацияни нималарда, қайси хатти-ҳаркатларда кўришимиз мумкин. Масалан, хизматдошларини ўзиники қилиб олишларида. Бунда субординация йўқолган бўлади. Бошлиқ билан қўлостидагилар ўртасида ҳарбий хизматчи бошлиқ бўлибдики, қўлидаги, имкониятидаги барча нарсалардан иложи борица фойдаланиб қолишга ҳаракат қилишади, бу ҳам деформациянинг бир кўриниши ҳисобланади. Ҳарбий хизматчиларнинг касбий бузилиши бу нафақат атроф-муҳитга боғлиқ, шунингдек, ҳарбий хизматчининг индивидуал ўзига хослигига, иродасига ҳам кўп жиҳатдан боғлиқ ҳисобланади.

Буни кўп йиллар ҳарбий соҳада хизмат олиб борган ва касбий деформация кўпол кўринишда намоён бўлмаган офицерлар билан бевосита суҳбатимизда ва уларнинг хизмат фаолиятини кузатишимиздан маълум бўлди.

Касбий деформация ҳамма ҳарбий хизматчиларда озми, кўпми бор бўлиши мумкин, лекин деформациянинг намоён бўлиши турлича, очик намоён бўлиши мумкин ёки ёпиқ намоён характерга эга бўлиб, улар билинтирмасликка ҳаракат қилиши мумкин ва бу табиий.

Ҳарбий хизматчилардаги касбий бузилишни бу прогресс ва регресс нуқтаи назардан қарашимиз ҳам мумкин экан. Регресс нуқтаи назардан дейилганда, ҳарбий хизматчи касбий фаолияти даврида ҳаддан ташқари хизмат билан боғлиқ бўлган хатти-ҳаракатларни бўрттириб, ошириб, кўпиртириб кўрсатишга ҳаракат қилади ва бу хатти-ҳаракатлар оиласига ҳам ўз таъсирини кўрсатади, оиладагилар билан ҳам ҳарбий хизматчиларга қилган касбий муомаласини қилишга ҳаракат қилади, ўзи бу хатти-ҳаракатларининг натижаларини кейинроқ тушунади. Регрессивда ҳарбий хизматчи касбий фаолиятга мослашиши қийин, прогрессивда эса хизматда ўсиш, ижобийлик юзага келади ва бу регрессивнинг акси ҳисобланади. Касбий фаолиятидаги кадрларни ҳарбий қадрлайди, касбий кўникмаларнинг ҳосил бўлиши тез, касбий тажрибаларни максимал даражада кенг қамровли ўзлаштиради.

Касбий деформациянинг яна бир салбий томони шундан иборатки, ҳарбий хизматчида шаклланиб бўлган касбий сифатларни ҳам бузиб юборишга қодир.

Ҳарбий хизматчилардаги касбий бузилишни уларнинг қуйидаги ҳолатларида кўришимиз мумкин экан, яъни:

- а) жисмоний ҳолатидаги ўзгаришларда;
- б) хизмат жараёнидаги шахсий, касбий муносабатларида;
- в) хизмат вақтидаги руҳий зўриқишларида
- г) касб соҳасидаги касалланишида;
- д) касбий муомаласида кўринади;
- е) ўзини хизмат фаолиятдан доимо қониқмаслик;
- ж) касбий хизмат сирини сақлай олмаслик;
- и) хизмат фаолиятини олиб боришини асосий вазифа деб қарамаслик ҳолатларида кўринади.

Ҳарбий хизмат бу давлат хизмати ҳисобланади шунинг учун касбий бузилиш бошландими, сезилдими унинг хатти-ҳаракатларида, демак, бундай ҳарбий хизматчини тиббий кўрикка ёки руҳий кўрикка юбориш масаласи кўрилиши керак, акс ҳолда бундай ҳарбий хизматчини қурол билан хизматга қўйиш масаласи ёки қўймаслик масалалари қўмондонликнинг муҳокама мавзусига айланиши лозим.

Ҳарбий хизматчиларни (Миллий гвардияни) бугунги кунга келиб хизмат вазифалари ҳам ўзгарди, яъни маъмурий профилактик фаолият билан ҳам шуғулланишяпти ва қуйидаги вазифаларни бажаришади, яъни жамоат тартибини сақлашда, жамоат тартибини таъминлашда хизмат олиб боришади, жамоат тартибини бузишни огоҳлантириш ва унга қарши курашиш, маъмурий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва унинг юзага келишига шарт-шароитлар яратаетган омилларни бартараф этишдан иборатдир.

Ҳарбий хизматчиларнинг хизмат фаолиятини предмети маъмурий-профилактик фаолият ҳисобланиб, унда аҳолининг барча қатламлари билан муомала қилиш орқали жамоат тартибини бузишга мойил фуқароларни аниқлаш, улар билан психопрофилактик ва ҳуқуқий-профилактик тадбирларни тизимли равишда олиб бориш лозимлигини касбий амалий фаолиятимиз кўрсатмоқда.

Ҳарбий хизматчиларнинг касбий хизмат фаолияти турли вазиятларда, ҳолатларда иш кунининг тартибга солинмагани, об-ҳаво танламаслиги, байрам ва дам олиш кунлари ҳам хизмат олиб боришлари, байрамдаги ва кечаси навбатчиликни олиб боришлари ва шунга ўхшаш омиллар касбий деформациянинг шаклланишига ҳам ёрдам беради.

Миллий гвардия ҳарбий хизматчиларнинг касбий деформациясини олдини олишнинг психологик жиҳатлари бугунги кунда энг долзарб муаммолардан ҳисобланади, масалан, уларни касбий фаолиятга тайёрлашда касбий психология фанининг ўрни ва роли бошқача, чунки касбий психология ва юридик психология фанлари ходимларни турли вазиятларга, ҳолатларга тайёрлаб боради, масалан, амалий машғулотларнинг мақсади ва вазифалари ҳам руҳий иродани шакллантиришга йўналтирилади, ушбу йўналишдаги дарслар, энг аввало, психологик тренинглар орқали олиб борилади. Тренинг грекча сўздан олинган бўлиб, машқ маъносини англатади. Тренингда хотирани, иродани, диққатни, сезгини, идрокни ривожлантиришга йўналтирилган машқлар ўтказилади. Психология фанидаги билиш жараёнларини яхши билиш амалий фаолиятда қўллай олиш ҳар бир ҳарбий хизматчидан хоҳиш, истак талаб қилади. Хоҳиш, истаги йўқ ҳарбий хизматчи профессионал бўлиб шакллана олмайди ва келажакда профессионал деформацияга мойиллиги кўпроқ ва олдинроқ юзага келади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Шишкова Г.В. Социологические аспекты детерминант профессиональных деформаций [Текст] / Шишкова Г.В. // Вестник Уральского государственного университета путей сообщения. – 2014. – № 1 (21). – С. 116–122.
2. Касбий бузилиш-касбий деформация маъносида тушунилади.
3. Ригидлик – “лотин” тилидан олинган бўлиб қаттиқ, ўзгартириш қийин деган маъноларни англатади. Психологический словарь под редакцией В.П. Зинченко и Б.Г. Мешеряков М., Аст. Астрель. Хранитель 2004 год стр. 366–367.